

Somalialainen perhe- ja tapakulttuuri

FT Marja Tiilikainen, Helsingin yliopisto

Kontiolahti 18.5.2011

Suomessa arvioidaan olevan yli 40 000 muslimia, joista voidaan erottaa kolme erityyppistä ryhmää: tataarimuslimit joiden historia Suomessa ulottuu 1870-luvulle, suomalaiset käännyttäneet sekä valtaosin 1990-luvun alusta tulleet maahanmuuttajat ja heidän lapsensa. Somalialaiset ovat suurin yksittäinen muslimiryhmä Suomessa: vuoden 2010 lopussa Suomessa oli lähes 13 000 somalia äidinkielenään puhuvaa.

Somalialainen elämäntapa on yhteisökeskeinen. Somalialainen perhe on suomalaista ydinperhettä selvästi laajempi ja sille kuuluu tehtäviä, joista Suomessa vastaavat usein viranomaiset. Somalialainen suurperhe on vastavuoroisuuteen perustuva turvaverkko, jossa neuvotellaan ja järjestetään mm. lasten, sairaiden ja vanhusten hoitoon liittyvät asiat. Perheet ja klaanit ovat patriarkaalisia eli korostavat isän sukulinjaa. Lapsen kolmiosainen nimi liittyy hänet isänsä sukuun ja antaa hänelle vahvan sosiaalisen identiteetin: muiden muslimien tavoin myös somalialaisen lapsen ensimmäinen nimi on hänen omansa, toinen hänen isänsä ja kolmas isoisänsä. Tyttölapsen nimi ei muutu hänen mennessä naimisiin ja hän säilyttää yhteytensä isänsä sukuun myös avioitumisen jälkeen, vaikka avioliiton kautta nainen samalla luo uusia siltoja oman perheensä sekä aviopuolisonsa perheen ja klaanin välillä. Perheessä lapset sosiaalistetaan varhain naisten ja miesten maailmoihin, ja he saavat sukupuolen mukaan eriytyviä vastuita ja velvollisuuksia.

Suomeen muuttaneiden somalialaisten perherooleissa on tapahtunut suuria muutoksia. Perinteiset suurperheet ovat usein hajonneet perheenjäsenten haettua turvapaikkaa eri maista ja samalla perheen mahdollisuudet tukea perheenjäseniään ovat vaikeutuneet. Lisäksi uusissa asuinmaissa kuten Suomessa on tarjolla viranomaispalveluita kuten lasten päiväkodit, jotka ovat alkaneet korvata aikaisemmin perheen vastuulla olleita hyvinvointipalveluita. Somalialaiset perhesuhteet ovat ylijärjestyneitä, transnationaalisia: sukulaisiin yli rajojen pidetään yhteyttä ja perheverkostoihin tukeudutaan erilaisissa kriisitilanteissa. Muiden maahanmuuttajien tavoin monet somalialaiset perheet pyrkivät auttamaan sukulaisiaan Somaliassa rahalahetyksin sekä ylipäättään avustamaan entistä kotimaataan mm. tukemalla sen jälleenrakennusta järjestöjen ja projektien kautta.

Suomessa myös perheenjäsenten välisissä rooleissa on tapahtunut muutoksia. Somalialaiset miehet varsinkin Suomeen tulon alkuaikoina menettivät totutun perheen elättäjän roolinsa, koska heidän oli vaikea työllistyä. Vastaavasti somalialaiset naiset saivat Suomessa uusia mahdollisuuksia myös kodin ulkopuolella opiskeluun ja työskentelyyn sekä oman rahan

saamiseen. Tämä yhdessä sukupuolten tasa-arvoa edistävän suomalaisen lainsäädännön ja tapakulttuurin kanssa on tarjonnut somalialaisille naisille mahdollisuuksia saada uudenlaista vaikutusvaltaa ja toimintamahdollisuuksia kodin ulkopuolella. Samalla somalialaisten naisten ja äitien odotukset mm. miesten osallistumisesta perinteisiin naisten tehtäviin kuten ruuanlaittoon ja pienten lasten hoitoon ovat kasvaneet.

Somalialaiset lapset oppivat koulussa suomen kielen sekä suomalaisen yhteiskunnan tavat nopeasti, ja tämän vuoksi he voivat saada uudenlaista valtaa suhteessa vanhempiinsa. Vanhemmat saattavatkin kokea, että heidän vanhemman auktoriteettinsa kärsii esim. tilanteissa, missä lapset toimivat tulkkeina. Lisäksi he saattavat kokea neuvottomuutta, jopa pelkoa, siitä, kuinka kasvattaa lapsia kunnioittamaan myös islamin uskonnosta ja somalialaisesta kulttuurista kumpuavia perinteisiä tapoja.

Suomessa islamista on tullut aikaisempaa tiedostetumpi osa somalialaisten perheiden elämää. Islam ei kuitenkaan sanele sitä, kuinka naiset muslimeina toimivat, vaan naiset tekevät islamia arjessaan jatkuvan neuvottelu- ja valintaprosessin kautta. Käytännössä eri yksilöt ja perheet voivat tulkita islamia hyvin eri tavoin.

Islam näkyy arjessa mm. vuoden kierrossa ja pyhissä ajoissa, juhlissa, uskonnollisten tilojen määrittämisessä, lasten kasvattamisessa ja uskonnollisessa opetuksessa, sukupuolen mukaan eriytyvissä tiloissa ja rituaaleissa, pukeutumisessa, ruokailuun ja teurastukseen liittyvissä käytännöissä, terveyteen, sairauteen, parantamiseen ja terveydenhoitoon liittyvissä käsityksissä ja käytännöissä sekä uskonnollis-kulttuurisissa tavoissa ja rituaaleissa (mm. poikien ympärileikkaus).

Juhlita tärkeimmät ovat id-juhlat (id al-fitr ramadanin eli paastokuukauden jälkeen ja id al-adha pyhiinvaelluksen jälkeen), avioitumiseen liittyvät juhlat (meher tai nikaah sekä varsinainen häätjuhla eli aroos). Lasten syntymäpäiviä ei Somaliassa ole ollut tapana juhlia, mutta lapsen syntymään liittyy kuitenkin tärkeitä juhla-aikoja: naisten uskonnollinen juhla (tunnetaan nimellä Hawa iyo Faadumo) silloin kun äiti on raskaana 9. kuulla, juhla lapsen syntymän jälkeen, sekä naisten ja lasten juhla 40 vuorokautta kestävä lapsivuodeajan päättyessä (afartan bah).

Islamin mukaan kiellettyjä ruoka-aineita ovat sianliha, verituotteet ja alkoholi. Näiden perussääntöjen sisällä on kuitenkin myös tulkintaeroja esim. sen suhteen, voidaanko sikaperäisiä liivatteita tai rokkoaineita käyttää. Ruokavalintoihin vaikuttavat uskonnon lisäksi myös kulttuuriset, taloudelliset ja sosiaaliset tekijät. Esimerkiksi somalialaiset arvostavat ja syövät mieluiten lihaa, vaikka Somaliassa on pitkä rantaviiva. Ramadan-paastoa pyritään noudattamaan tarkasti ja sillä voi olla vaikutusta esim. lääkkeiden ottamiseen. Ruoan tarjoaminen vieraille on osa perinteistä vieraanvaraisuutta. Puhtaus on muslimille tärkeää. Ruokailussa tämä näkyy mm. siinä, että ruokailuun käytetään oikeaa kättä (kun taas wc-hygieniaan vasenta). Hampaat puhdistetaan tikuttamalla ja puuharjalla, mutta Suomessa hammasharja on tavallinen.

Käsitykset terveydestä, sairaudesta ja parantamisesta ovat aina kulttuurisesti rakentuneita. Potilaat kautta maailman – myös Suomessa – turvautuvat lääketieteellisten hoitojen lisäksi myös itsehoitoon ja kansanlääkintään. Islamilaisen ajattelun mukaan sekä terveys että sairaus ovat Allahin kädessä. Sairaus ja kärsimys ovat Jumalan koettelemuksia ja ne voivat myös polttaa ihmisen synnit pois. Jumala on kuitenkin luonut myös hoidon ja sitä ihmisen pitää aktiivisesti etsiä. Profeetan lääketieteellä, jolla tarkoitetaan perimätiedosta kerättyjä hoitoon liittyviä ohjeita ja lausumia, on ollut suuri vaikutus Afrikan sarven parantamistapojen kehittymiseen.

Somaliassa kansanparantajilla on merkittävä rooli. Osa parantajista keskittyy ”käytännöllisiin” ongelmiin hoitamalla niitä esim. kuppaamalla, jäsenkorjauksella, polttamisella ja yrtilääkinnällä, kun taas toiset parantajat keskittyvät hoitamaan ylikuonnollisten ja sosiaalisten tekijöiden kuten henkien, pahan silmän tai noituuden aiheuttamia ongelmia. Sairaus nähdään usein epätasapainona suhteessa ihmissuhteisiin, henkiin ja/tai Jumalaan, jolloin näiden suhteiden hoitaminen on keskeinen osa paranemisprosessia. Uskonnollisten asiantuntijoiden neuvot ja perheen tuki ovat tärkeä osa hoitoa.

Somalialaisen käsityksen mukaan mielenterveyden ongelmat saattavat johtua järkyttävistä tapahtumista, voimakkaista emootioista, ongelmista sosiaalisissa suhteissa tai ongelmista suhteessa erilaisiin henkiin (jinnit tai saar-henget). ”Hulluus” nähdään parantumattomana tilana, minkä kehittyminen yritetään estää sairastuneelle tukea antamalla sekä mm. parantajien antamalla hoidoilla. Mielisairaalahoitoon liittyy voimakas stigma. Henget saattavat possessoida ihmisen ja aiheuttaa hyvin monenlaisia oireita (mm. pelkotilat, väsymys, kivut, halvausoireet, neurologiset oireet). Henkien aiheuttamia ongelmia voidaan yrittää hoitaa joko Koraanin avulla tai erilaisin henkipossessorituaalein. Nykyisin monet somalialaiset uskonnon oppineet ja myös maallikot katsovat, että saar-possessorituaalit ovat islamin vastaisia ja sen vuoksi niiden harjoittaminen näyttää vähentyneen. Myös Suomessa on mahdollista löytää islamilaista hoitoa, erityisesti Koraanin resitointia, suomalaisia terveyspalveluita täydentämään. Transnationaaliset kontaktit voivat tarvittaessa antaa mahdollisuuksia hoidon ja lääkkeiden etsinnälle myös yli Suomen rajojen.